

Тарабріна Н. А.,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

КОГНІТИВНІ, СОЦІАЛЬНІ ТА МІЖСОБИСТІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНФЛІКТУ

У статті обґрунтовано необхідність дослідження конфліктної мовної взаємодії як менш дослідженої в сучасній лінгвістиці. Розглянуто поняття “конфлікт”; виявлено та проаналізовано когнітивні, соціальні та міжособистісні характеристики конфлікту. Результати дослідження підкріплені прикладами діалогічного мовлення з творів англійських та американських письменників 2 половини ХХ століття.

Ключові слова: конфлікт, конфліктна мовна взаємодія, лінгвістична конфліктологія, конфліктний дискурс.

В статье обосновывается необходимость изучения конфликтного речевого взаимодействия как менее исследованного в современной лингвистике. Рассмотрен термин “конфликт”; определено и проанализировано когнитивные, социальные и межличностные характеристики конфликта. Результаты исследования подкреплены примерами диалогической речи из сочинений английских и американских писателей II половины ХХ века.

Ключевые слова: конфликт, конфликтное речевое взаимодействие, лингвистическая конфликтология, конфликтный дискурс.

The article considers the necessity of making some conflict speech interaction research as less investigated in modern linguistics; defines the term conflict; specifies and analyses cognitive, social and interpersonal conflict characteristics; the research results are based on dialogical interactions from the works of English and American writers of the 2d half of the XX century.

Key words: conflict, conflict speech interaction, linguistic conflictology, conflict discourse.

Конфлікт – це взаємодія двох суб'єктів, які мають несумісні цілі і шляхи їх досягнення. Під мовленнєвим конфліктом розуміють мовленнєвий прояв зіткнення суперечливих поглядів, цілей, намірів комунікантів [9, с. 148]. Сучасні дослідження конфліктного спілкування спрямовані на створення лінгвістичної моделі конфліктної мовленнєвої взаємодії, що, в свою чергу, потребує системного аналізу конфліктного дискурсу.

Конфлікт у мовній взаємодії – явище достатньо розповсюджене, багатопланове і, безумовно, цікаве для наукового аналізу. Першочерговою проблемою такого аналізу є обґрунтування його теоретико-методичних основ.

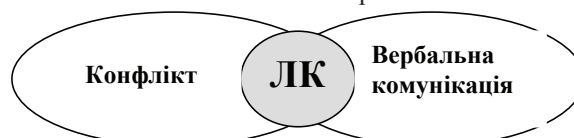
Розробка мовного аспекту теорії конфліктної комунікації, який на сьогодні є найменш дослідженим, і зумовлює **актуальність** наших розвідок. **Метою** статті є дослідження когнітивних, соціальних та міжособистісних характеристик конфлікту. **Матеріалом** дослідження слугують фрагменти діалогів, які містять конфліктну мовленнєву ситуацію, виділених методом суцільної вибірки з творів американських та англійських письменників другої половини ХХ століття.

Дослідженню конфліктної мовної взаємодії (КМВ) присвячений ряд робіт закордонних та вітчизняних лінгвістів, в яких застосовується соціолінгвістичний аналіз [12; 13; 14; 16; 17]. Автори, що працюють у руслі психолінгвістики, також приділяють належну увагу КМВ. Представники “московської школи” спираються на концептуальні положення, розроблені та обґрунтовані А. А. Леонтьєвим та Л. С. Виготським. Вітчизняні лінгвісти також аналізують конфлікт в мові [2, с. 56]. Багато науковців торкаються проблеми конфлікту під час аналізу різних лінгвістичних об'єктів [4; 6; 7]. Інтерес до проблеми конфлікту призвів до виникнення ще одного напрямку наукового пошуку – лінгвістичної конфліктології. (ЛК).

Зрозуміло, що сфера дослідження ЛК є зоною перегину лінгвістики і конфліктології. Розуміння лінгвістики не як “науки про мову”, а як “науки про використання мови”, тобто про вербальну комунікацію, є на сьогодні загальноновизнаним і не вимагає коментарів. Що ж стосується конфліктології, то ця, порівняно молода дисципліна, виникла на межі декількох наук: соціології, психології та філософії. Хоча конфліктологія сформувалася як самостійний науковий напрямок лише в середині ХХ століття, проблема вивчення сутності конфлікту ніяк не нова, вона цікавила мислителів ще з часів античності та знайшла своє втілення в діалектичному законі єдності і боротьби протилежностей.

Термін “конфлікт” трактується неоднозначно й окреслює широкий спектр явищ. Аналізуючи синонімічні ряди цього слова “конфлікт”, Н. В. Грішина відзначає, що практично незмінним компонентом його значення є “зіткнення опозиційних початків, найчастіше двох” [3, с. 10]. А. Я. Анцупов та А. І. Шипілов пропонують наступне визначення: “Під конфліктом розуміють найбільш гострий спосіб вираження значних протиріч, які виникають у процесі взаємодії, і який полягає в протидії суб'єктів конфлікту та супроводжується негативними емоціями” [1, с. 8].

Об'єкт дослідження ЛК можна визначити як гострий спосіб розв'язання протиріч вербальними засобами, що полягає у протидії суб'єктів конфлікту за допомогою вербальних дій та супроводжується негативними емоціями, а область дослідження ЛК схематично можна зобразити в такий спосіб.

Предметом ЛК є конфліктна мовна взаємодія в сукупності всіх його проявів, особливостей і факторів, що його зумовлюють. Релевантними для ЛК є основні положення конфліктології, зокрема, визначення типів кон-

фліктів (міжособистісні – внутрішньоособистісні, міжгрупові – внутрішньогрупові) тощо.

Для розуміння того, що мається на увазі під “інтегративним характером ЛК”, проаналізуємо параметри КМВ на наступних прикладах:

Приклад 1

– *How come you got a nigger for a friend? – I guess I can have anybody I please for a friend. – Does your father know you got a nigger for a friend. – If he doesn't, he doesn't know anything whatsoever.*

(W. Saroyan)

У даному прикладі молода людина збентежена тим, що втручаються в її особисту справу щодо вибору друзів. Конфліктна ситуація викликана тим, що, на думку юнака, він може дружити з ким захоче, а дорослі вважають недопустимим товаришувати з негром. Як ми можемо бачити, юнак, незважаючи на когнітивний дисонанс, допускає КМВ у силу свого (на його думку) більш широкого статусу.

Приклад 2

– *But Phyll, I didn't even know she was coming to London.*

– *Where did she get my address?*

– *Well, the office perhaps –*

– *It's never you, is it – what are you gaping at? I tell you you'd better do something. She called me a common little tart. She said I'd put my hooks on you because you were meant for flozzy.*

– *But you needn't mind her – she's only a silly old –*

– *Not mind her, shouted Phyllis; she advanced on him with curled fingers. Why, you fat old fool.*

(J. Cary)

Під час розмови зі своїм коханим Філіс лютує, що його колишня теща посміла прийти до неї додому та ображати її. Філіс настільки емоційна, що жодний аргумент Френка не впливає на неї. Ми можемо спостерігати як вербальні маркери агресії, так і невербальні.

Приклад 3

He opened his mouth to tell her to go ... She planted her umbrella on the desk, and shouted on him?

– *But there's not going to be a divorce-*

– *My dear Mamma, all this has been discussed between Clare and me and we are completely agreed that it's impossible to go on.*

– *Of course you can go on – if you had to go on you'd go on very well.*

(J. Cary)

Приклад 3 описує розмову між чоловіком і його тещею щодо майбутнього розлучення. Жінка дуже емоційно переймається даною ситуацією і не притримується конвенцій мовного спілкування (відсутність вітання, наявність маркерів невербальної агресії).

Будь-який приклад КМВ надає можливість як для власне лінгвістичного аналізу, так і для прагмалінгвістичного аналізу. Це, з одного боку, зображення лексичних засобів (емоційно маркованих, інвективних, okazionalnih і т.д.), особливостей синтаксичних структур (окличних, еліптичних, перерваних, незакінчених, фразеологізованих і т.д.), засобів організації мовлення (*жінка не дала закінчити думку у прикладі 2*), невербальних засобів (*приклад 2: she advanced on him with curled fingers*). З іншого боку це може бути мовленнєво-актовий аналіз, аналіз стратегій і тактик мовної поведінки, очевидної і прихованої вербальної агресії, опис різного роду порушень конвенцій мовного спілкування (приклад 3) тощо.

Однак, такий прагмалінгвістичний підхід не завжди можна назвати науковим. О. В. Тарасова стверджує: “Науковий підхід до мови – це прагнення пояснити зв'язок між тим, що і як індивід говорить, системою його знань про світ і соціальним статусом; показати, як його мова характеризує його культуру, картину світу, систему вірувань і цінностей – тобто простежити складний взаємозв'язок між мовними, соціокультурними і когнітивними вимірами життя людей [8, с. 277]. Саме такий підхід дає можливість глибоко і всебічно дослідити сутність КМВ як мовного і мовленнєвого феномену, оскільки “пояснення мовних явищ зростає із залученням знань інших галузей і наук” [7, с. 35].

Аналізуючи КМВ із позиції системної організації мовної діяльності, можна визначити релевантні фактори на всіх рівнях – когнітивному, соціальному і міжособистісному. Це дає уявлення про інтегративний характер ЛК [8, с. 276].

Дослідження КМВ на когнітивному рівні показує, що визначальними факторами є:

1) “Я”-концепція;

2) когнітивні стратегії ввічливості.

На думку Н. В. Гришиної, “в умовах конфлікту його учасники можуть мати тенденцію до протиставлення себе та іншого, причому, якщо “Я” описується в позитивному ракурсі, то в понятті “Він” вкладається, здебільшого, негативне поняття. Це виконує функцію підтримки й обґрунтування людиною своєї позиції” [3, с. 280]. “Я”-концепція, уявлення що складаються в процесі когнітивного функціонування, регулюють інтерактивну діяльність індивіда, мотивують його поведінку, у тому числі і мовну, спираючись на позитивну оцінку власного “Я” [5, с. 86]. Вибір стратегії конфлікту в мовленнєвій інтеракції є засобом досягнення мети більш високого рівня, ніж гармонійне спілкування; мети, спрямованої на оптимізацію позамовленнєвої діяльності. Ілюстрацією цієї тенденції є приклад 3, де жінка, намагаючись врятувати шлюб своєї доньки та переконати зятя покинути коханку, нехтує нормами та конвенціями спілкування. В той же час, КМВ у прикладах 1 і 2 має іншу природу: тут конфліктність швидше має внутрішньоособистісний, ніж міжособистісний характер.

Стосовно “Я”-концепції такі типи конфліктів розглядаються теорією когнітивного дисонансу Л. Фестингера. Відповідно до неї, люди будуть прагнути до зменшення неприємного для них стану дискомфорту,

пов'язаного з тим, що індивід одночасно має два значення (поняття), психологічно суперечливих (непогоджених) [3, с. 83].

“Я”-концепція тісно пов'язана з феноменом “обличчя” (особистості) Гоффмана, ґрунтуючись на якій будують свою теорію ввічливості П. Браун і С. Левінсон [10]. Описані авторами стратегії ввічливості є когнітивними стратегіями. Порушення принципу ввічливості в результаті міжособистісного чи внутрішньоособистісного конфлікту, що знаходить своє вираження в здійсненні особистісно пошкоджуючих дій (face –threatening acts) [10], відбиває організацію КМВ на когнітивному рівні.

Соціальний рівень аналізу КМВ пов'язаний з поняттям соціального статусу комунікантів, їх соціально важливими ознаками. Такими ознаками в лінгвістичних дослідженнях прийнято вважати соціальний стан, стать, вік.

Отже, кожна мовна особистість під час спілкування виконує різні комунікативні ролі. Комунікативна роль включає статусну, позиційну та ситуативну ролі. Комунікативна роль визначається активною позицією учасника спілкування в процесі комунікації. У відповідності до кожної ролі людина виконує певні обов'язки та має певні права. Вважаємо за доцільне в подальшому розглянути фактори успішності процесу комунікації.

Література:

1. Анцупов А. Я., Шипилов А. М. Конфликтология. – М. : ЮНИТИ, 1999. – 511 с.
2. Байков В. Г. “Агрессия” и “толерантность”: две стороны речевого воздействия. – Х. : Константа, 1996. – 96 с.
3. Гришина Н. В. Психология конфликта. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 464 с.
4. Мартынюк А. П. Коммуникативные стратегии полов в конфликтной ситуации. – Х. : Константа, 2000. – С. 159-167.
5. Морозова И. И. Стратегии вежливости как способ редукции когнитивного диссонанса. – Х. : Константа, 2001. – С. 86-91.
6. Рудик І. М. Непогодження у діалозі-конфлікті // Матеріалі Всеукраїнської наукової конференції “Другі Каразінські читання: два століття Харківської лінгвістичної школи”. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Карабіна, 2003. – С. 110-111.
7. Солощук Л. В. Конфликтно– направленный парантальный диалог как тип дискурса. – Х. : Константа, 2000. – 7 с.
8. Тарасова Е. В. Речевая системность в терминах лингвопрагматики. – Х. : Константа, 2000. – 300 с.
9. Фадеева Е. В. Основные виды конфликтного речевого взаимодействия. – Х. : Константа, 1999. – 160 с.
10. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Use. – Cambridge : Cambridge University Press, 1980. – 345 p.
11. Cary J. Period Piece. – М. : Rolf, 2001. – 15 p.
12. Grimshaw A. Language as Social Resource. – Stanford : Stanford Univ. Press, 1981. – 373 p.
13. Kallmeyer W., Keim I. Divergent Perspectives and Social in Conflict Talk // Folia Linguistica. Acta societatis Linguisticae Europaeae. – XXX/3-4. – Interactional Sociolinguistics. Vienna : REMA print, 1996. – 27 p.
14. Kochman T. Black and White Styles in Conflict. – Chicago : University of Chicago Press, 1981. – 189 p.
15. Saroyan W. Selected Short Stories. – М. : Progress Publishers, 1975. – 464 p.
16. Tannen D. That's Not What I Meant! – N. Y. : Ballantine Books, 1992. – 214 p.
17. Tannen D. You Just don't Understand. – N. Y. : Ballantine Books, 1992. – 224 p.